

MONTENEGRO: REZIME

Istovremeno sa invazijom na Ukrajinu u punom obimu, **Rusija je pojačala svoje operacije hibridnog uticaja** koje imaju za cilj podiranje jedinstva i odlučnosti članica NATO-a i EU, kao i drugih strateški važnih država. Jugoistočna Evropa (JIE) je jedan od najranjivijih regiona na strani zlonamjerni uticaj; istorijski gledano, ovaj region je bio polje **geopolitičkih i propagandnih borbi za uticaj** između regionalnih i globalnih (super)sila, a trajni efekti te borbe osjećaju se i danas. Odstupanje od demokratije, deficit upravljanja, erozija građanskih sloboda i odugovlačenje integracije u evroatlantske institucije doveli su region u stanje **političke neizvjesnosti i strateške dvosmislenosti** koje se pojačalo od 2014. U isto vrijeme, autoritarne države kao što su Rusija i Kina su dosljedno sprovodile taktiku meke i tvrde moći širom JIE kako bi potkopali povjerenje u liberalnu demokratiju i promovisali autoritarizam kao efikasniji sistem vlasti.

Uprkos široko rasprostranjenoj osudi međunarodne zajednice, ruska invazija na Ukrajinu je, takođe, poslužila za konsolidaciju, jačanje i ubrzanje njenih **aktivnih napora** da utiče na nacionalno odlučivanje u zemljama JIE. U godinama prije invazije, Kremlj je već iskoristio nedovoljno strogo regulatorno okruženje u JIE da se uključi u **zarobljavanje države kroz neprozirne lokalne mreže pokroviteljstva i uticaja**. Ove mreže, koje se sastoje od poslovnih tajkuna, političara i drugih uticajnih ljudi povezanih s Kremljem, nastavljaju aktivno da olakšavaju rusku upotrebu energije, finansija i medija kao oružja kako bi Rusija promovisala svoje interese. Ovaj primjer je slijedila i Kina, koja je privukla i finansirala istu infrastrukturu i mreže kako bi izvršila sopstveni uticaj u regionu i ojačala lokalnu autoritarnu dinamiku.

Zarobljavanje medija i upotreba ciljanih nezakonitih finansijskih tokova (NFT) su dva od najvažnijih alata koje strane autoritarne sile koriste za preuzimanje kontrole nad državama u regionu. NFT i zarobljavanje medija neraskidivo su povezani i jedno sa drugim i sa rastućom mrežom podlih interesa. Moskva i Peking predstavljaju jednu komponentu ove mreže, a lokalni **oligarsi** - drugu, pri čemu ovi drugi imaju značajan politički uticaj u još uvek nekonsolidovanim balkanskim demokratijama. Ovaj izvještaj predstavlja detaljnu procjenu **metoda, obima i ciljeva taktike zarobljavanja medija i nezakonitih finansijskih operacija** u osam balkanskih

zemalja: Albaniji, Bosni i Hercegovini, Bugarskoj, Hrvatskoj, Kosovu, Crnoj Gori, Severnoj Makedoniji i Srbiji. Takođe, otkriva u kojoj mjeri ova mreža medijskog miješanja i prljavog novca podriva demokratiju i evroatlantske integracije utičući na unutrašnje političke ishode i spoljnopoličke odluke zemalja jugoistočne Evrope.

Rusija i Kina dugo koriste **prikrivene korporativne vlasničke strukture** i NFT da obezbijede sve - od novih tehnologija i tehničke ekspertize do ekonomskog i političkog uticaja u zemljama od interesa za njih. Konkretno, Kremlj je više puta koristio svoju integraciju u zapadni finansijski sistem kako bi iskoristio praznine u sistemima upravljanja kroz korozivne efekte korupcije i nezakonitog finansiranja, i shodno tome podržao svoje podle interese u zemlji i inostranstvu. Brutalna invazija na Ukrajinu bacila je dugo čekano svijetlo na **opasnosti koje predstavlja kleptokratija** i rizike kojima se Evropa ali i cijeli svijet izlažu popuštajući u pristupu prljavom novcu.

Na globalnom nivou, obim nezakonitih finansijskih tokova se procjenjuje na 1-1,5 biliona američkih dolara godišnje, što predstavlja približno 3-5% globalnog BDP-a. Poređenja radi, na Balkanu oni iznose oko 6% BDP-a regiona. Zemlje u regionu su i dalje veoma ranjive na NFT, a trend je pogoršan institucionalnom slabošću i zarobljavanjem države. **Nezakoniti finansijski tokovi** podstiču profiterstvo i kriminalno ponašanje, smanjuju kapacitet vlada da podrže razvoj i inkluzivni rast, potkopavaju vladavinu prava, podrivaju funkcionisanje sistema krivičnog pravosuđa i ugrožavaju poslovno okruženje. Pored toga, NFT crpe javne resurse, smanjuju obim i kvalitet javnih usluga, narušavaju integritet državnih institucija i na taj način narušavaju povjerenje javnosti u vlast. Oni, takođe, pomažu u stvaranju i održavanju moćnih mreža uticaja koje mogu služiti i unutrašnjim i spoljnim zlonamjernim interesima.

Nezakonite finansijske tokove u Jugoistočnoj Evropi omogućava ekosistem **sveprisutnog** širenja korupcije, organizovanog kriminala i zaobilaženje propisa od strane preduzeća. Djelimično kao rezultat masovnog prodora NFT-a, ekonomije regiona su manje konkurentne od onih u EU, pate od obilja neprimjerenog političkog miješanja i državnog vlasništva,

nerazvijenog privatnog sektora i čestog i prikrivenog prisustva međuvladinih sporazuma sa autoritarnim državama. Nezakonite finansijske tokove omogućavaju i porozne državne granice u regionu, međuzavisna priroda njegovih ekonomija i **veliki neformalni sektor**. Kao most između Azije i Zapadne Evrope, Jugoistočna Evropa je tradicionalno služila kao kapija za **narkotike i migrante**, kao i širok spektar **robe dvostruke namjene i akcizne robe**. Značajno povećanje investicija u infrastrukturu poslednjih godina - posebno onih koje su podstakli kineska inicijativa „Pojas i put“ i drugi državni planovi - dolili su ulje na vatru, podstičući postojeće tokove nezakonite trgovine.

Međutim, Kina nije sama u svom pristupu preplavljanju kontinenta državnim novcem; otprilike 1 trilion dolara ruskog kapitala uložen je širom Evrope od raspada Sovjetskog Saveza, pri čemu je značajan dio ovih sredstava korišćen za sticanje imovine u strateškim ekonomskim sektorima kao što su energetika, telekomunikacije, bankarstvo, građevinarstvo i logistika. Kako Kremlj sve više uspijeva da dominira lokalnim oligarhijskim mrežama, on je u stanju da po **svojoj volji naoruža** ove, naizgled, oportunističke mreže. Uoči invazije na Ukrajinu, ruske kompanije su se snažno učvrstile u evropskoj ekonomiji: u januaru 2022. Rusija je kontrolisala 277 milijardi eura dostupnih direktnih stranih investicija (DSI) u 27 zemalja članica EU, što je trećina više nego na početku talasa besplodnih sankcija širom EU uvedenih Rusiji kao odgovor na njenu aneksiju Krima 2014. Pravi obim ruskih investicija će vjerovatno biti mnogo veći nego što pokazuju zvanični podaci centralne banke, jer **najmanje 50 % svih ruskih finansijskih tokova u Evropu ide preko ofšor destinacija** kao što su Kipar, Britanska Devičanska Ostrva, Irska, Luksemburg i Holandija, gde su ruski fondovi skriveni iza entiteta sa nominalnim vlasnicima, trustovima i portfolio investicijama preko stranih investicionih fondova. Ruska korporativna imovina u Evropi je na kraju 2021. godine dostigla iznos od gotovo 600 milijardi eura, dok evropske banke još uvek drže obaveze prema ruskim kompanijama i pojedincima u iznosu od 83 milijarde eura, pri čemu su zemlje kao što su Austrija, Holandija, Italija i Francuska najviše izložene ruskom tržištu. Mnoge transakcije koje omogućavaju sticanje strateških sredstava u JIE prolaze kroz ove evropske finansijske centre. Otkako je EU počela da uvodi sve strožije sankcije Rusiji nakon početka invazije na Ukrajinu u februaru 2022. godine, Kremlj je počeo formalno da **prekida veze svog biznis oružja koje bi mogle biti praćene**, povećavajući priliv nezakonitih finansijskih tokova u Evropu, i - posebno u JIE.

Iako je teško pratiti broj i učestalost NFT-a u bilo kom sektoru privrede, **nezakonito finansiranje u medijima i srodnim sektorima** može se otkriti identifikacijom različitih signala. Jedna od njih je **koncentracija medijskog vlasništva** u rukama pojedinaca sa sumnjivim izvorima prihoda, često povezanih sa korupcijom na visokom nivou i stranim autoritarcima. U drugim slučajevima, **uređivačka kontrola** se vrši putem državnog finansiranja od strane vladajućih elita čiji su članovi više puta bili umiješani u finansijske prevare ili korupcionaške afere. Slična dinamika postoji i u pogledu provajdera u sektoru telekomunikacija, kao i u pogledu izdavačke industrije i drugih ključnih sektora u JIE, koji omogućavaju kontrolu nad infrastrukturom distribucije medijskih sadržaja. U stvari, pritisak da **se zarobe mediji** može se izvršiti u različitim ekonomskim sektorima pretvaranjem prihoda od reklama u oružje za uticaj na uređivačku politiku medija. Iznenađujuće, kratkoročne **anomalije u sadržaju i uređivačkoj politici** uticajnih medija, posebno u odnosu na velike infrastrukturne projekte i političke inicijative predvođene inostranstvom, takođe su potencijalni pokazatelj upotrebe NFT-a za uticaj na medije. Ovakve anomalije u medijskim sadržajima uobičajene su širom regiona i najčešće se manifestuju u medijima koji su u vlasništvu ili su usko povezani sa oligarhijskim mrežama bliskim političkim snagama. Iako ove mreže često djeluju u svoju i političku korist, njihovi interesi se često preklapaju sa interesima Moskve ili Pekinga, stvarajući tako **zlo-kobnu zamršenost NFT-a**.

Usmjeravanje NFT-a na ranjive medije je jedno od primarnih instrumenata koje strani autoritarni faktori i njihovi lokalni kanali koriste da bi olakšali zarobljavanje medija, što zauzvrat pretvara pogođene medije u platforme za dezinformacije i propagandu. Čak i u državama članicama EU Bugarskoj i Hrvatskoj nedostaju dovoljne institucionalne garancije u pogledu otkrivanja krajnjih stvarnih vlasnika i izvora finansiranja, kao i adekvatnih mehanizama za međuinstitucionalne provjere i ravnoteže za sprečavanje koncentracije vlasništva. Ova dilema je pojačana posljednjih godina porastom platformi društvenih medija, koje obezbjeđuju otvoreni forum za širenje **dezinformacija i propagande**, istovremeno podrivajući osnovu finansiranja tradicionalnih medija.

Kontinuirani deficiti upravljanja i sistemska korupcija u JIE omogućili su Rusiji da izgradi ogromno prisustvo u informacionom okruženju JIE u godinama koje su prethodile njenoj invaziji na Ukrajinu 2014. i 2022. Prevladavajući **kognitivni uticaj Kremlja** u regionu koncen-

trisan je duž geografskih, etno-lingvističkih i vjerskih linija i odražava trenutno stanje njegove ekonomske prisutnosti i diplomatskih odnosa prema svakoj zemlji. Podaci praćenja medija pokazuju da su prokremljovske dezinformacije najizraženije u zemljama sa duboko ukorijenjenim kulturnim i istorijskim vezama sa Rusijom — Bugarskoj, Srbiji i Crnoj Gori — kao i u srpskim enklavama u regionu, kao što je Republika Srpska u Bosni i Hercegovini. Utvrđeno je da glavni digitalni novinarski pejzaži u više od polovine Jugoistočne Evrope (Bosna, Bugarska, Crna Gora, Sjeverna Makedonija i Srbija) sadrže ponavljajuće prokremljovske dezinformacije, koje sistematski šire neki od najposjećenijih sajtova za vijesti u svakoj od ovih zemalja. **Najviše se ističe slučaj Srbije**, gdje četiri od pet najposjećenijih novinskih sajtova dosljedno objavljuju **prokremljovske dezinformacije**. Takođe je utvrđeno da su 2022. godine mejnstrim novinske kuće u svim zemljama JIE citirale četiri ruska državna medijska izvora (TASS, RIA Novosti, RT i Sputnjik) u hiljadama članaka.

Ankete širom regiona konstatovale su **značajan pad javne podrške Rusiji**, što se poklopilo sa početkom invazije i objavljivanjem zločina Kremlja u Ukrajini. Međutim, zlonamjerna uređivačka politika i kampanje ključnih pro-kremljskih, a ponekad čak i mejnstrim medija i političkih partija i dalje su opstajale uprkos ovoj promjeni u javnom mnjenju. Politički subjekti nakonjeni Moskvi, poput SNS-a i SPS-a u Srbiji, Vazražanja i BSP-a u Bugarskoj i SNSD-a u Bosni, zadržali su svoje parlamentarne pozicije i moć odlučivanja na seriji parlamentarnih izbora 2022-2023, dok je kod nekih od njih, poput Vazražanja, zabilježen čak i porast javne podrške tokom ovog perioda. U kombinaciji sa pojačanom aktivnošću prokremljanskih medija, oni su doprinijeli djelimičnom oporavku simpatija javnosti prema Rusiji nakon početnog šoka izazvanog invazijom. Podršku Rusiji i dalje dijele većina u Srbiji i u etnički srpskim regionima drugih zemalja u regionu, te je ta podrška i dalje veća svuda u JIE nego u Zapadnoj Evropi, tokom čitavog perioda.

Bugarska i Srbija nastavljaju da djeluju kao primarni **koordinacioni centri i lansirne rampe** za operacije Kremlja u regionu. Bugarski političari i novinari normalizuju prokremljovske dezinformacije u zemlji, kao i na evroatlantskom prostoru, dok Srbija pomaže u širenju dezinformacija Kremlja na Zapadnom Balkanu preko medija na srpskom jeziku sa sjedištem kako u Srbiji, tako i u srpskim enklavama kao što je Republika Srpska. Podaci o prometu podataka vodećih novinskih sajtova na zapadnom Balkanu odražavaju informativnu

konkurenciju za publiku koja govori srpski i hrvatski između prokremljskih srpskih medija i relativno evroatlantski orijentisanih hrvatskih medija.

Suprotstavljanje upotrebi NFT-a i zarobljavanja medija kao sredstava stranog štetnog uticaja zahtijeva **integrisani pristup cijelog društva** zasnovan na saradnji između nacionalnih kreatora politike, privatnog sektora, civilnog društva i evropskih i američkih institucionalnih struktura. Ove mjere predostrožnosti treba da se zasnivaju na paralelnom uvođenju **dijagnostičkih i mehanizama sprovođenja koji imaju za cilj da odvoje evropsku ekonomiju od Rusije**, kao što su:

- uspostavljanje mehanizama prikupljanja dokaza koji će povećati kvalitet i količinu podataka o NFT i identifikovati institucije vlade i procese donošenja odluka koji su pogođeni **institucionalizovanom političkom korupcijom (zarobljavanjem države)**;
- sprovođenje **koordinisanih transatlantskih akcija protiv ilegalnog novca i nezakonitih sredstava** u JIE kroz efikasnu primjenu sankcija EU protiv Rusije i pregled ruskih i kineskih strateških investicija;
- EU i lokalne vlade moraju djelovati kako bi spriječile ilegalne finansijske tokove iz stranih autoritarnih jurisdikcija u JIE tako što će podržavati primjenu mjera **protiv pranja novca** i omogućiti vođenje istrage pranja novca kao zasebnog krivičnog djela, a ne samo kao preduslova za druga krivična djela.
- **rješavanje institucionalnih ranjivosti** na nelegalne finansije, kao što su nedostatak transparentnih propisa o korisničkom vlasništvu i blaga regulativa pregleda investicija, treba da se dopuni politikom **strateških investicija** Evropske unije i Sjedinjenih Američkih Država, usmjerenom na uvođenje i podsticanje fer tržišnih praksi.
- **prevazilaženje evropske energetske i klimatske bezbjednosne krize** i okončanje prekomjerne zavisnosti od ruske energije i dalje je glavna komponenta strateškog odvajanja evropske ekonomije od Rusije.

Borba protiv zarobljavanja medija u regionu zahtijeva hitnu i koordinisanu akciju kako bi se suzbile njene komponente vlasništva, reklamiranja, upravljanja i saznanja, što zahtijeva napore in a nacionalnom i međunarodnom nivou. Sprovođenje sljedećih mjera predstavljalo bi ključne prve korake u ovom pravcu:

- **prevazilaženje institucionalnih praznina i upravljačkih deficita** koji unižavaju kvalitet medijskog okruženja i stvaraju ključne ranjivosti podložne osvajanju. To uključuje povećanje **transparentnosti medijskog vlasništva**, poslovnih struktura i izvora finansiranja, kao i uvođenje ograničenja koncentracije medijskog vlasništva.
  - uspostavljanje **digitalne forenzičke infrastrukture** neophodne za otkrivanje i istraživanje kampanja dezinformacija i aktera koji ih pokreću u skoro-realnom vremenu, pružilo bi vitalnu prvu liniju odbrane protiv širenja dezinformacija.
  - podaci koji su prikupljeni kroz poboljšanu istragu i analizu trajnih kampanja dezinformacija trebalo bi da se koriste za razvoj preventivnih mjera usmjerenih na ublažavanje uticaja dezinformacija i njenih pokretača, prije svega **strateške komunikacije**, medija i kurikuluma za obuku medijske pismenosti, kampanja javne svijesti i inicijativa za utvrđivanje standarda.
- Prisustvo Kremlja na kritičnim čvorovima medijske infrastrukture u Jugoistočnoj Evropi može se izmjestiti samo stvaranjem ravnomjerno raspoređene mreže **javno finansiranih i nezavisno vođenih medija**, sposobnih da ožive građansku prirodu novinarstva i širenja informacija, kao i da povrate povjerenje javnosti u medije.